

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

61e Jaargang no 4

28 april 1972

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

MAASTRICHT, 28 april 1972

REDACTIE: R. Geurts; Dr. P. J. van Nieuwenhoven;
Prof. Dr. J. K. A. van Boven.
Hoofdreductie: Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn,
Bondefanten 5, Maastricht (tel. 043-12556).

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan administrateur Th. Maassen, Bosquetplein 7, Maastricht. Telefoon 043-14174.

Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 1,50, voor leden f 1,25; dubbelnummers f 2,50 en f 2,—.
Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Voorzitter: Prof. Dr. J. K. A. van Boven,
Bosquetplein 7, Maastricht.

Secretaris: J. A. M. Heerkens Thijssen,
St. Lambertuslaan 29, Maastricht. Tel. 043 - 16071

Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87 A, Maastricht
giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Maastricht.

Lidmaatschap: f 12,50 per jaar (gezinscontributie f 15,—).
Het Maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden.
Prijs voor niet-leden f 15,— per jaar.

INHOUD:

Aankondiging van de maandvergaderingen	46	
Rondreis expositie	46	
Mycologisch weekend	46	
De natuur in	46	Het bedreigde oppervlaktewater:
Verslagen van de maandvergaderingen	47	foto omslag
Over milieu gesproken . . .	50	<i>De Maas te Maastricht.</i>
Drs. J. H. M. Hilgers:		foto pag. 45
De achteruitgang van de Orchidaceae in Limburg XII	54	<i>De Maas te Heugem.</i>
Boekbespreking	56	

foto's: J. D. Johns.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Heerlen op dinsdag 2 mei om 19.30 uur in het Grotius College.

te Maastricht op donderdag 4 mei om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum.

Mevrouw M. Leunissen-Crombach uit Bunde zal enige dia's vertonen van de activiteiten in en rond het nest van de grauwe vliegenvanger.

Hierna zal de heer Daan Wildschut een causerie houden over het aanspreken van het reewild.

NATUURHISTORISCH MUSEUM

Programma der rondreis expositie

ZWEMMEN - KRUIPEN - LOPEN - VLIEGEN

27 april tot 16 mei te Roermond in het Bisschoppelijk College „Schöndeln”, Heinsbergerweg 184.

MYCOLOGISCH WEEKEND

De Ned. Mycologische Vereniging zal op 13 en 14 mei a.s. een tweedaagse excursie houden in Zuid Limburg. Het verzamelpunt is Hotel Willems, Kruisstraat 8 te Meerssen. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap kunnen zich voor deelname aan een of meerdere excursies aldaar melden.

DE NATUUR IN

Excursieprogramma 1972 van het Natuurh. Genootschap

Zondag 28 mei: Botanische excursie tesamen met de belgische zustervereniging „Natura Limburg” o.l.v. Drs. J. Hilgers en Dr. P. J. van Nieuwenhoven.

Zondag 18 juni 's namiddags: wandeling door het Leudal, na afloop van de jaarvergadering.

Zaterdag 26 augustus: Entomologische excursie o.l.v. Prof. Dr. J. K. A. van Boven

Zaterdag 30 september: Paddenstoelenexcursie o.l.v. dhr. C. van Geel.

Zondag 29 oktober: Geologische excursie o.l.v. Dr. D. G. Montagne en de heer P. J. Felder.

Programma excursiecommissie Zuid Limburg

Zaterdag 6 mei	Vogelexcursie in 't kasteelpark Elsloo, o.l.v. IVN-Elsloo. Vertrek ingang kasteelpark om 5.00 uur.
Zondag 7 mei	Wandeling in omgeving van Cadier en Keer, o.l.v. IVN-Maastricht. Vertrek oude Postkantoor Rijksweg Cadier en Keer om 13.40 uur. Vertrek LTM-lijn 14 van station Maastricht om 13.25 uur. Door het bronengebied van Obbicht, o.l.v. IVN-Swentibold. Vertrek nieuwe kerk Obbicht om 14.30 uur. (laarzen)
Donderdag 11 mei	Wandeling in de bossen van Elsloo, o.l.v. IVN-Elsloo. Vertrek ingang kasteelpark Elsloo om 14.30 uur.
Zaterdag 13 mei	Vogelexcursie in het Limbrichterbos, o.l.v. IVN-Swentibold. Vertrek Plats (kasteel)Limbricht om 5.00 uur (gids Heer v. Veen).
Zondag 14 mei	Kasteelpark Elsloo en museum Stein, o.l.v. IVN-Valkenburg. Vertrek VVV-kantoor Valkenburg om 14.00 uur (eigen vervoer). Wandeling Kapellerbos en de Brunsummerheide, o.l.v. IVN-Heerlen. Vertrek ruïne kasteel Schaesberg om 14.30 uur. LTM-lijn 18 halte Bredastraat-Heerlen. Parkeren Kasteellaan. Wandeling naar Hondskerk-Munstergeleen, o.l.v. I.V.N.-Geleen. Vertrek van kerk Munstergeleen om 14.30 uur. Vogelexcursie door het Leudal, o.l.v. IVN-Roermond. Vertrek kerk Nunhem om 5.30 uur (geen honden, wel laarzen).
Maandag 22 mei	Naar het bos van „Landgoed Vliet”, o.l.v. IVN-Meerssen. Vertrek VVV-kantoor Meerssen om 14.30 uur. Dagwandeling via Finkenrath naar Rimburg, o.l.v. IVN-Kerkrade. Vertrek H. Hartb. Eygelshoven om 10.00 uur (eigen vervoer - pas). Wandeling in omgeving Catsop te Elsloo, o.l.v. IVN-Elsloo. Vertrek van kapel Catsop om 14.30 u.

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Heerlen op 7 maart 1972

Dr. Dijkstra verwelkomt de vele aanwezigen en vertoont een *Amaryllis* met aan de top van een van de bloemkroonbladeren twee helmhokjes. Kelk- en kroonbladeren, meeldraden en stamper(s) zijn alle afgeleide bladeren. Af en toe kan men in een bloem enkele groene bladeren (vergroening) opmerken. Ook bloembladeren, meeldraden en stamper kunnen overgangen vertonen. Bij soorten, die een groot aantal bloembladeren en meeldraden bezitten, komt dit algemeen voor. Bijvoorbeeld bij de waterlelie is er een geleidelijke overgang tussen bloembladeren en meeldraden waar te nemen. Bij *Amaryllis* met slechts 6 bloembladeren zal het wel een grote uitzondering zijn.

Verder vertelt Dr. Dijkstra dat er dit jaar op 1 maart reeds koolmezen aan het nestelen waren; andere hem bekende vroege data zijn 15 en 16 april.

Een dame uit het gezelschap heeft een zeer decoratief stukje natuur meegebracht: een tak met vruchten van de *Nicandra*. De heer van Geel merkt op dat deze plant van origine uit Peru komt en behoort tot de familie der Nachtschaden evenals de tomaat, de tabak en de lampionplant. Deze laatste heeft om de besvrucht een vergroeidbladige kelk, die fraai oranje gekleurd is. *Nicandra* heeft om de vrucht losbladige, hartvormige, groene kelkbladeren. De vruchtstelen zijn sterk omgebogen. De plant is, in tegenstelling tot de overblijvende lampionplant, eenjarig en wordt in Limburg adventief aan de Maaskant aangetroffen.

Volgens Dr. Bruna is de Steenuil in Benzenrade en omgeving vrijwel uitgestorven. Iemand aldaar verhaalde hem hoe deze winter een oude boomgaard werd gekapt. Dezelfde avond was er groot rumoer in het duivenhok. Een steenuil probeerde daar binnen te dringen. Door de man, in woede ontstoken, werd hij met een steen doodgegooid. „De volgende morgen had ik er spijt van” zei hij tot slot van deze trieste geschiedenis.

Daarna houdt de heer Bult een korte inleiding over

de Camarque, voordat hij de dia's vertoont, die hij uitvoerig toelicht.

te Heerlen op 4 april 1972

Na de opening van de vergadering door Dr. Dijkstra volgen een aantal mededelingen, deels aan de hand van meegebrachte voorwerpen, van de aanwezigen.

Dr. Dijkstra bericht dat in de crisisjaren in Drenthe veel bossen werden gekapt en z.g. woeste gronden werden ontgonnen. Hierbij werden de stobben uit de grond gehaald en verwijderd door ze op de meest gemakkelijke wijze op de grens van het perceel op te stapelen. Ook al het verdere onbruikbare materiaal werd daar naar toe gebracht. Sommige van de stronken liepen uit, de rest verteerde. Iedere herfst werd onbruikbaar materiaal van de akker in de omwalling gedeponerd. De flora werd er door aanvoer van zaden door vogels en de wind verrijkt, terwijl de fauna er een goed onderkomen vond.

Op deze manier zal in vroeger eeuwen ook wel te werk gegaan zijn. De omwallingen dienden dus niet zo zeer als omheining of afscherming, maar wel als plaats waar men het afval gemakkelijk kwijt kon.

Hierna toont de heer van Geel enkele gallen. In de eerste plaats een gal veroorzaakt door de galmijt *Phytoptus triradiatus* op de wilg *Salix fragilis*. Het betreft hier een heksenbezemachtige woekering van de katjes waarbij de bloembekleedselen zijn vergroot en adventiefknoppen zijn uitgegroeid tot sterk verkorte takjes. Op vrij veel plaatsen in Zuid Limburg kunnen we deze gallen soms massaal aantreffen. (Ook op *Salix alba* en *Salix fragilis*). Soms worden ook de bladknoppen geïnfecteerd. We kunnen in de komende tijd de nieuwe gallen in hun ontwikkeling observeren. De tweede gal is een stengelgal op de akkerdistel door de galvlieg *Euribia cardui*. In het gallenboek van Prof. Dr. W.M. Docters van Leeuwen staat het voorkomen van deze gal niet voor Limburg vermeld. De spoelvormige gal kan tot 50 mm lang worden. De galvlieg zelf werd door J. Swammerdam in zijn *Biblia naturae* eierlegend afgebeeld.

Vervolgens toont Dr. Bruna een takje van een bloeiende haagbeuk (*Carpinus betulus*) met mannelijke

en vrouwelijke katjes. Deze tot de napjesdragers behorende boom komt op allerlei plaatsen in Zuid Limburg in het wild, alsook als haag, voor. Kenmerkend voor het vroege voorjaar is dat de boom nu, begin april, al in blad komt, terwijl dit volgens „Wilde planten” deel I normaal pas in mei het geval is. Het hout is bijna wit, hard, vast en taai en heeft een fijne structuur. Dit laatste tengevolge van de langzame groei. Het hout wordt ook wel „witboek” (wit beuken) genoemd. Het geeft vrijwel geen splinters en wordt gebruikt voor snijwerk (kandelaars) en de dikke stukken voor hakblokken in slagerijen. Jaarringen zijn moeilijk te zien maar kunnen duidelijk worden gemaakt door vlaksnijden en insmeren met teakolie. Het gewone beukenhout heeft veel duidelijker mergstralen.

Op 4 maart nam Dr. Bruna boven de Benzenrader vijver een kleine vleermuis waar, in de middag bij zacht, zonnig weer na de koude periode. Het diertje was aan het jagen (muggen) en tipte eenmaal het water aan (drinken?).

Naar aanleiding van de mededeling van mej. Blankevoort op de vergadering van 1 febr. l.l. kwam een reactie binnen van dokter Loterijman uit Winschoten:

„Op blz. 19 van het Natuurhistorisch Maandblad, dat ik nog steeds met veel interesse lees, stond de vermelding, dat U de noordelijke vorm van de staartmees *Aegithalos caudatus caudatus* gesignaleerd had; het dier had een witte kop. Bij het lezen hiervan schoot me te binnen, dat ik in mijn Limburgse tijd een zelfde waarneming deed, waaraan de nodige problematiek verbonden was. Dit was wel te begrijpen, daar de „Vogelgids”, ook in haar tiende druk, vermeldt: de noordelijke vorm *Aegithalos caudatus caudatus* heeft zuiver witte kop, hals en onderdelen. O. Kleinschmidt: „Die Singvögel der Heimat” beeldt op pag. 100, Tafel 100, een serie staartmezen af, waaronder één zeer licht exemplaar met zuiver witte kop uit O. Pruisen. Toen ik op 13 oktober 1946 bij Beersdal een troepje staartmezen zag, waartussen enige met zuiver witte kop, heb ik hierover met burgemeester P. A. Hens gecorrespondeerd. Deze

maakte mij er op attent, dat de waargenomen ex. niet tot de subspecies *Ae. caudatus caudatus* behoorden, maar „witte variëteiten van de W. Europese vorm” waren. Wanneer U de Avifauna der Nederlandse Provincie Limburg door P. A. Hens opslaat, vindt U ditzelfde terug onder nr. 51 Genus: *Aegithalos* Herm. 1804. Hij vermeldt daar: „Er komen zowel bij de mannelijke exemplaren als bij de vrouwelijke exemplaren alle overgangen voor van zwaargestreep-te tot zuiver witte koppen. Deze laatsten evenwel het minst talrijk. Na 1946 zijn door mij nog ettelijke „Witkoppen” gezien, welke ik op gezag van Hens als variëteiten van de Westeuropese vorm beschouwd heb. Het leek me van belang U dit te schrijven. Wilt U de leden dan ook mijn hartelijke groeten overbrengen?”

Mej. Blankevoort vermoedt trouwens dat ook de op dezelfde blz. 19 vermelde goudvink eveneens van het noordelijke type is, wat de waarneming interessanter maakt.

Het volgende deel van de avond wordt gebruikt voor het tonen van dia's. Van Dr. Bruna opnamen van de roekenkolonie aan de rand van het Aambos, diverse voorjaarsplanten waaronder een *Rhododendron praecox* op 8 maart in bloei met bezoek van wilde bij (bij 10° C.) en tot slot een merel die een wit-geblokt verenkleed heeft.

Hierna komt de hoofdschotel van de avond n.l. de dia's van de heer Friedericy over zijn rondreis door Amerika met het bezoek aan diverse natuurreservaten en natuurgebieden.

Door de aanwezigen wordt de mededeling van de spreker, dat hij over nog meer dia's beschikt en bereid is deze een volgende keer te tonen, met enthousiasme en een applaus begroet.

te Maastricht op 6 april 1972

Na opening van de vergadering, deelt de voorzitter het overlijden mede van de heer Mr. A. Hustinx te Roermond, die vooral bekendheid heeft gekregen door zijn uitstekende lezingen met films, o.m. over Ceylon, enige jaren geleden voor het genootschap gehouden.

Vervolgens vermeldt hij dat de heer A. van der Kruk te Heerlen door de vereniging van Belgische oudstrijders de onderscheiding „La Croix du Combattant de l'Europe” verleend is voor zijn speciale verdienste als verdediger van de afsluitdijk in de meidagen van 1940.

De jaarvergadering zal gehouden worden in Heythuysen op zondag 18 juni met in de namiddag een wandeling door het Leudal. In deze streek is een aantal jonge mensen zeer actief bezig voor het behoud van het natuurschoon wat bedreigd wordt door het feit dat dit gebied voor recreatie-doeleinden bestemd is.

Het bestuur heeft besloten de herdenking van de honderdste geboortedag van rector Cremers, oprichter van het Natuurhistorisch Genootschap, te doen samenvallen met de viering van het 60 jarig bestaan van het museum op 1 en 2 juni 1973. Een commissie ter uitwerking van de plannen is benoemd.

De heer V. Janssen geeft de resultaten weer van een onderzoek van een tiental nestkastjes in een reservaatje bij de Berghofweide onder Wylré over de laatste 3 jaar:

uitgevlogen jonge vogels in	1969	1970	1971
kuifmees	32	56	29
koolmees	15	—	28
pimpelmees	—	30	16
matkopmees	—	—	6
zwarte mees	15	23	—

De heer Kemp noemt het resultaat een frappant succes, maar adviseert vooral kastjes te hangen met een vliegopening van max. 28 mm doorsnee, z.g. selectiefkastjes, ter voorkoming dat ringmussen en koolmezen er bezit van nemen. De koolmees en ringmus, die nog op voldoende andere plaatsen terecht kunnen, zijn onverdraagzaam waar het kleinere soorten mezen betreft en beletten deze bezit te nemen van kastjes met een grotere opening. In aansluiting hierop zegt de heer Essers nog te wachten op nestkastgegevens van de Kattenberg. De heer Gijtenbeek merkt nog op dat rond de Schiepersberg regelmatig nestkastonderzoeken plaats hebben.

De heer Essers toont vervolgens uit zijn herbarium

een prachtige collectie paardestaarten, alle gevonden langs de interessante hellingen van het Albert kanaal; de verscheidenheid in soorten en de artistieke presentatie oogsten veel bewondering.

De heer van Noorden vermeldt het massaal voorkomen van de pharaomier (*Monomorium pharaonis* L.) in een studentenflat te Nijmegen. De voorzitter is hierover de laatste tijd meermalen officieel geraadpleegd en zegt dat in vele nieuwbouwflats door het hele land deze miersoort voorkomt; hij houdt zich op in het synthetische isolatiemateriaal door de gelijkmatige temperatuur. Deze soort heeft duizenden koninginnen die voor een enorme vermenigvuldiging zorgen. Normale insektenbestrijdingsmiddelen helpen niet, alleen afdoende is afbraak van het gebouw, aldus het advies van deze myrmecoloog van professie. De heer Bouchoms toont een exemplaar van de kruisbladige wolfsmelk, welke volgens volksgebruik nogal eens tegen woelmuizen wordt aangeplant.

Mevrouw Leunissen laat het nest van de grauwe vliegenvanger zien, gebouwd in een halve cocosnoot, die in de wintermaanden als voederplaats voor de vogels in haar tuin heeft gediend. Ook toont zij een aantal foto's van dit geslaagde broedsel. Kleurendia's hiervan zal zij een volgende keer vertonen.

De heer Essers meldt de vondst van 3 dode ransuilen op verschillende plaatsen deze winter. Gelet op de zachte winter zonder sneeuw, waardoor honger als doodsoorzaak uitgesloten moet worden geacht, wordt gedacht aan het eten van vergiftigde prooidieren (muizen e.d.).

Op een vraag van de heer Gijtenbeek hoe het mogelijk is dat balken van het Expo-gebouw in Bunde na zovele jaren nog aangetast blijken door de larven van de boktor, zegt de voorzitter dat het ontwikkelingsstadium van larven tot wel 20 jaar kan stagneren al naar gelang de toestand van het hout. Men kende dit verschijnsel in de middeleeuwen al en daarom liet men toen gekapte boomstammen soms langer dan 3 jaren in het water liggen, alvorens ze te bewerken.

OVER MILIEU GESPROKEN ....

LIMBURGERS spraken over de bestuurlijke organisatie van de bestrijding van de waterverontreiniging op een openbare vergadering in het gouvernementsgebouw op 14 april 1972.

In het kader van de Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren van 13 november 1969 zullen de Provinciale Besturen er voor moeten zorgen, dat in hun provincie een organisatie tot stand komt, welke

verzekert, dat de bestrijding van de waterverontreiniging op doeltreffende wijze ter hand kan worden genomen.

De daarvoor noodzakelijke verordening wordt door

ontvangen van: De samenwerkende Kamers van Koophandel en Fabrieken in Limburg; de Stichting Milieuraad Limburg; het Waterschap Noord-Limburg; het Waterschap de Vlootbeek; het Waterschap Zuiveringschap de Geul; het Waterschap van de Geleen- en Molenbeek; het industrieschap Roerstreek; het watersportcentrum Midden-Limburg; DSM; het hoofdbestuur van de ARKA; de Nederlandse Forellenkwekerijen; de Heer N. Voncken te Beek; de

gemeentebesturen van: Amstenrade, Arcen en Velden, Beegden, Beesel, Brunssum, Geleen, Grubbenvorst, Heerlen, Horst, Linne, Maasbracht, Nederweert, Weert, St. Odiliënberg en Posterholt, Roermond, Sittard, Spaubeek, Susteren, Swalmen, Tegelen, Venlo, Maastricht, Stein, enz.

Op de vergadering van 14 april heeft een Statencommissie, bestaande uit de heren J. van de Veen (voorzitter), Ir. R. Haverschmidt, Ir. J. P. Planje,

Een opname gemaakt tijdens de vergadering over de bestuurlijke organisatie van de bestrijding van de waterverontreiniging in Limburg op 14 april in het gouvernementsgebouw te Maastricht.

foto: J. D. Johns.

de Provinciale Staten, onder goedkeuring van verschillende ministers, vastgesteld nadat belanghebbenden in de gelegenheid zijn gesteld hun bezwaren bij de Provinciale Staten in te dienen, en op een vergadering van een Statencommissie toe te lichten.

In de ontwerpverordening voor Limburg besluiten Gedeputeerde Staten de bevoegdheid tot het verlenen, weigeren, wijzigen of intrekken van een vergunning voor het brengen van afvalstoffen in oppervlaktewateren (= het passieve kwaliteitsbeheer) alsmede tot het nemen van alle verdere maatregelen welke nodig zijn in het belang van een goede hoedanigheid

van het oppervlaktewater (= het actieve kwaliteitsbeheer) toe te kennen aan *het Zuiveringschap Limburg*. Deze nieuwe bestuurlijke organisatie houdt in dat de huidige organisaties worden opgeheven c.q. een aanzienlijk deel van hun taak zullen afstaan; dat zuiveringstechnische werken (waaronder wordt verstaan rioolwaterzuiveringsinstallaties, gemalen en stamriolen) in andere handen zullen overgaan en de zienswijze omtrent de in het verleden betaalde zuiveringslasten alsmede de in het vooruitzicht gestelde subsidies zullen veranderen.

Schriftelijke reacties op de ontwerpverordening zijn

J. H. H. van Hertten, dr. H. J. G. Waltmans, P. J. Vincent en E. J. van Litsenburg geluisterd naar de verschillende toelichtingen op bovengenoemde reacties, waarbij over het algemeen met veel waardering werd gesproken over hetgeen Gedeputeerde Staten op papier hebben gezet.

Het belangrijkste betoog met alternatief voorstel, inhoudende de uitbreiding van de zuiveringstaak van het Waterschap van de Geleen- en Molenbeek tot geheel Zuid-Limburg werd gehouden door Mr. Prickartz. Een goede suggestie kwam van dhr. Planje bij zijn informatie naar eventuele mogelijke vormen

van samenwerking ter voorkoming van doublures, indien tot meerdere schappen zou worden besloten, zoals centraal laboratorium, computer enz.

De op Rijkswateren lozende gemeenten betalen een Rijksheffing en ontvangen van het Rijk subsidies voor de te bouwen installaties. Hun reacties betreffen onder meer de overschakeling naar een provinciale heffing c.q. bijdragen en de overdracht van de reeds bestaande installaties, o.a. te Maastricht en Weert-Nederweert. Toegelicht zijn de reacties van de gemeenten Beesel, Linne, Venlo, Weert, Nederweert, Maastricht en Stein. Opvallend was een meningsver-

Selzerbeek bij Vaals.

foto: T. Villevoeye.

schil tussen de industrie en de gemeenten inzake de bouw van stamriolen. Zo waren de Kamers van Koophandel van mening dat de stamriolen dienen te worden betaald door de gemeenten en niet door een zuiveringschap (vaststellen van het juiste punt van overname van het rioolwater door het schap is hierdoor belangrijk geworden).

De onlangs opgerichte Stichting Milieuraad Limburg (waarbij ook het Natuurhistorisch Genootschap is aangesloten) vestigde bij monde van dr. Montagne de aandacht van de commissie op enkele punten. De Milieuraad is namelijk van mening dat de samenstelling van het bestuur onvoldoende garantie biedt voor een juiste en democratische vertegenwoordiging van de Limburgse bevolking. Dr. Montagne zette enige vraagtekens bij bestuurlijke aspecten zoals: een zuiveringschap (waterkwaliteitsbeheer) naast handhaving van een groot aantal waterschappen (waterkwantiteitsbeheer) en het concentreren in één dienst van het passieve en het actieve kwaliteitsbeheer. Hij pleitte voor een meer streeksgewijze concentratie (2 eenheden van beheer).

Tenslotte verdient nog de aandacht een voorstel van dhr. Schuttenbelt van de Nederlandse Forellenkwekerijen N.V., die nog steeds, ondanks de veranderingen in het milieu, haar kwekerijen kan handhaven. In

Nederland zijn in 1972 meer dan 1½ miljoen forellen geboren! Een strijd van de forellenkwekerijen tegen een van de grote Belgische melkfabrieken om schoon Gulpwater heeft geleid tot de bouw van een nieuwe afvalwaterzuiveringsinstallatie van deze fabriek. Deze overwinning hebben de forellenkwekers moeten betalen met extra kosten in de vorm van geleden schade ten gevolge van de watervervuiling, van een te voeren civiele procedure in België alsmede van een toekomstige bewaking van het Gulpwater aan de Belgisch-Nederlandse grens. Het voorstel houdt een zodanige reglementswijziging in, dat daardoor het zuiveringschap niet alleen als taak heeft „het bevorderen van een goede hoedanigheid van het oppervlaktewater in zijn gebied” maar ook „de volledige zorg en verantwoording hiervoor heeft”. (En dat mag dan ook wel bij een voorgestelde jaarlijkse bijdrage van de Limburgse bevolking van 1,5 miljoen x f 24 = f 36 miljoen!)

De voorzitter sloot deze uitstekend geleide vergadering met een dankwoord voor de constructieve wijze waarop is gereageerd en de vriendelijke wijze waarop de reacties zijn toegelicht.

B e s l u i t :

Voor een spoedige en afdoende sanering van de oppervlaktewateren is een verordening belangrijk. Belangrijker is echter een goede instelling van de Limburgse bevolking en van de personen die met deze verordening gaan werken. De sfeer van de vergadering wijst op de aanwezigheid van deze instelling bij de Limburgers die er nauw bij zijn betrokken en wij hebben daarom nu reeds vertrouwen in de toekomstige bestuurlijke organisatie der bestrijding van de waterverontreiniging, in welke vorm dan ook!

Selzerbeek bij Lemiers. foto: T. Villevoeye.

DE ACHTERUITGANG VAN DE ORCHIDACEAE IN LIMBURG XII

door drs. J. H. M. HILGERS

Epipactis palustris (L.) Crantz. Moeraswespenorchis

De moeraswespenorchis komt in heel Nederland voor en is volgens de flora van Heukels vrij algemeen in het Waddendistrict doch elders vrij zeldzaam. Het is een soort van blauwgraslanden, rietlanden en duinvalleien. De Wever schreef in de aantekeningen van zijn herbarium dat ze voorkomt in sphagnumveen, op open plekken, terwijl ze ook nog een tijdlang

Moeraswespenorchis. Brunssum (Sphagnumveen).
fotoarchief de Wever.

stand houdt (4-6 jaar) wanneer in zo'n veen riet en zeggesoorten beginnen op te komen.

Het belangrijkste centrum van de verspreiding was in Zuidlimburg de Brunssummerheide (Subcentruuroop district). Daarnaast kwam ze hier en daar voor op moerassige plaatsen langs de Maas, de Geul en enkele beken (Fluviatische district).

In totaal zijn er voor Zuidlimburg ca. 17 vindplaatsen bekend geweest. Dijkstra kent er nog 2 (persoonlijke mededeling, 1966), een op de Brunssummerheide en een andere in Voerendaal. De vindplaats op de Brunssummerheide zal wel dezelfde zijn waar Boersema (persoonlijke mededeling, 1966) 150 ex. telde. Behalve op deze 2 plaatsen is ze elders in Zuid-Limburg waarschijnlijk verdwenen, alhoewel het niet onmogelijk is dat ze nog eens op een moerassige plaats teruggevonden wordt.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Brunssum	1. Rumpenerven	De Wever. In 1933 door ontginning verdwenen. Vroeger zeer veel.
	2. Schrieversheide	De Wever. Tot 1934.
	3. Walderput	De Wever. Tot 1924.
	4. ?	Boersema en Dijkstra. 1966. Ca. 150 ex.
Schinveld	5. Leuffenderven	De Wever. In 1926 verdwenen.
Jabeek	6. Tommerbroek	De Wever. 1928.
	7. Etzenraderbroek	De Wever. 1928.
Hoensbroek	8. Vaesraderbos, veen	De Wever. In 1928 nog weinig.
	9. Overbroekbeemden	De Wever. 1928. Nog weinig.
Heerlen	10. Musschemigerbroek	De Wever. Herb. ex. 1909.
Voerendaal	11. Puth	Dijkstra. 1966. Aantal ex.?
Eis-Wittem	12. Veer bij Robont?	De Wever. 1928.
Valkenburg	13. Houthem, Ravensbos	De Wever. In 1928 niet meer gezien.
Meerssen	14. Ulestraten	De Wever. Voor 1928.
Geulle	15. Doodlager	De Wever. Voor 1928.
Bunde	16. Veer bij Kasen	De Wever. Herb. ex. 1903.
	17. In de Pas.	De Wever. 1928.

Epipactis helleborine (L.) Crantz.
Wespenorchis

De wespenorchis is een in Nederland vrij algemene orchidee die voorkomt in loof- en naaldbossen, tussen struwelen op allerlei bodemsoorten. Volgens de Wever komt de plant in het Krijtdistrict vrijwel aan de rand van ieder bos voor. Ze wordt ook gevonden

Wespenorchis. Vlekkebergbosch te Valkenburg.
 fotoarchief de Wever.

in het fluviatiele district op Maasalluvium in de bossen van Bunde, Geulle en Elsloo enz. De soort komt hier en daar ook op grazige plaatsen voor bv. onder een populierenaanplant en in een enkel naaldhoutbos, zoals in de sparrenbossen van Wylre en Epen. In het Lössdistrict is ze schaars en op de Brunsummerheide in het Subcentreuroop district zijn slechts enkele vindplaatsen bekend (overigens met honderden ex.)! Naar een voorzichtige schatting zijn er in Zuidlimburg ca. 50 vindplaatsen geweest, waarvan er nu nog een kleine 20 over zullen zijn. Ze zal hier kunnen standhouden zolang er bossen zijn op de kalkheuvels en op de heuvels langs Maas en Geul.

Enkele bekende vindplaatsen zijn het Ravensbos te Valkenburg, de beemden bij Hulsberg, de bossen bij Elsloo, de bossen bij Geulle, het Savelsbos te Gronsveld, het Oombos in het Gerendal, de Dolsberg bij Wylre. Ze komt in Heerlen zelfs op een begraafplaats voor (Dijkstra, 1966)!

Epipactis atrorubens (Hoffm.) Schult.
Bruinrode wespenorchis

De Wever vermeldde in 1928 dat hij vroeger (o.a. herb. ex. 1904) enkele ex. van de bruinrode wespenorchis op de oostelijke helling van de St. Pietersberg gezien had, die in dat jaar verdwenen zouden zijn. Uit 1934 echter stamt een nieuw herbarium ex. van deze vindplaats en kennelijk had hij ze weer teruggevonden. Gregoire kende deze vindplaats ook en in zijn herbarium bevindt zich een ex. van de „coullisse”, dat hij verzamelde samen met Gijtenbeek, technisch beambte van de ENCI, na een klimpartij met touwen. De soort die hier dicht bij de „afbraak” stond, is daarna naar een secundaire vindplaats overgebracht. Het is mij echter niet bekend of ze hier nu nog te vinden is; Diemont schreef mij in 1966 dat hij geen vindplaats meer kende. Daar dit de enige vindplaats is geweest die ooit in Nederland opgegeven is, is ze hiermee voor de Nederlandse flora verloren gegaan. Het is mogelijk dat ze nog wel op het Belgisch gedeelte van de St. Pietersberg te vinden is, daar de Wever en ook Gregoire vermeldden dat hier een

grote populatie voorkwam van de bruinrode wespenorchis. Ook uit enkele recente bronnen vernam ik dat ze hier nog aanwezig is.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	St. Pietersberg	Gregoire. 1949, herb. ex. Op secundaire vindplaats verdwenen?

Bruinrode wespenorchis. St. Pietersberg, boven Ned. douanekantoor. fotoarchief de Wever.

Epipactis microphylla Sw.

De Wever heeft deze zeer kleine, onopvallende soort uit het geslacht der wespenorchissen nooit in Zuid-Limburg aangetroffen. Wel vermeldt Dumoulin

(1868) deze soort van de St. Pietersberg, maar aangezien hij *Epipactis atrorubens* (Hoffm.) Schult niet vermeldt van deze vindplaats zal hier wel van verwisseling sprake zijn. Ook de opgaven uit het Nederlands Kruidkundig Archief uit 1847, 1848 en 1861 zullen wel betrekking hebben op de bruinrode wespenorchis en niet op *Epipactis microphylla*, waarvan de vruchtbeginsels en stengel minder behaard zijn en die toch veel kleinere bladeren heeft.

In België wordt *Epipactis microphylla* niet in de flora's vermeld, daarentegen komt ze in Duitsland tot vlakbij de Nederlandse grens voor. Höffner Preuss (1926) noemt één vindplaats in Westfalen en één in de Rijnprovincie bij Keulen. Bruna vermeldde mij onlangs dat Savelbergh uit Aken een vindplaats kent in het Aachenerwald en dat hijzelf een vindplaats kent in de Eifel.

Overigens zou volgens Bruna in herbarium Moll, gedateerd in 1868, een exemplaar van *Epipactis microphylla* aanwezig zijn uit de buurt van Valkenburg. Hij acht het niet geheel onwaarschijnlijk dat dit onopvallende orchideetje in de buurt van Valkenburg (bv. Biebos) nog eens aangetroffen kan worden.

BOEKBESPREKING

Artis Dieren-Encyclopedie door H. van de Werken, met foto's van Jo Bokma, en in het wild gemaakte foto's door de schrijver. Uitgave Ploegsma, Amsterdam. Per deel f 15,90; de delen zijn niet los verkrijgbaar; compleet in 6 delen f 95,—.

Zojuist is het zesde en laatste deel verschenen van deze serie, waarover reeds enkele keren in dit blad geschreven is. Het totaal beslaat nu bijna 1000 bladzijden tekst waarvan gemiddeld 2 bladzijden per diersoort aan beschrijving, foto's, tekeningen en verspreidingskaartjes besteed is. Een up-to-date naslagwerk, waarin de schrijver de dieren als „zijn vrienden” aan de lezer voorstelt; derhalve treft men er geen dorre gespecialiseerde opsommigen, maar interessante en levendige schetsen over de gewenste informatie.

Een heerlijk bezit in de boekenkast van de natuurliehebber.

